

PETER WOHLLEBEN

DUŠEVNÝ ŽIVOT ZVIERAT

Láska, smútok, súcit –
prekvapujúci pohľad
do skrytého sveta

autor bestselleru

TAJNÝ ŽIVOT
STROMOV

KNIŽNICA
SVETOVÝCH BESTSELLEROV

DUŠEVNÝ ŽIVOT ZVIERAT

PETER WOHLLEBEN

**DUŠEVNÝ
ŽIVOT
ZVIERAT**

**Láska, žiaľ, súcit –
prekvapujúci pohľad
do skrytého sveta**

TATRAN

Z nemeckého originálu Peter Wohlleben:
Das Seelenleben der Tiere: Liebe, Trauer, Mitgefühl –
Erstaunliche Einblicke in eine verborgene Welt,
ktorý vyšiel vo vydavateľstve Ludwig Verlag, München, a division
of Verlagsgruppe Random House GmbH, Germany, Mníchov 2016,
preložila Elena Diamantová.
Vyšlo vo Vydavateľstve TATRAN, Bratislava 2017 ako 5109. publikácia
a 143. zväzok edície LUK – Knižnica svetových bestsellerov.
Vydanie I.
Prebal a väzbu podľa pôvodného návrhu spracoval
AldoDesign, Bratislava.
Zodpovedná redaktorka Eva Melichárková
Jazyková redaktorka Marta Bábiková
Technická redaktorka Janka Miškovová
Sadzba RS servis, Bratislava
Vytlačila CPI Moravia Books, Pohořelice.

www.slovtatran.sk

:: knihy pre **hodnotnejší** život

Copyright © 2016 by Ludwig Verlag, München a division
of Verlagsgruppe Random House GmbH, München, Germany.

Translation © Elena Diamantová 2017

Slovak edition © Vydavateľstvo TATRAN 2017

ISBN 978-80-222-0858-1

Obsah

Predslov	9
Materinská láska až do zrútenia	13
Sú inštinkty podradné pocity?	18
O láske k človeku	23
Komu to páli?	30
Hlúpe prasa	38
Vďačnosť	42
Mam a klam	45
Chyťte zlodēja!	49
Odvahu!	54
Čierno-biele	58
Teplé včely, studené jelene	63
Kolektívna inteligencia	70
Postranné myšlienky	74
Malá násobilka	77
Len pre radosť	80
Túžba	83
Až za hrob	86
Pomenovanie	89
Smútok	94
Ostych a ľútosť	97
Súciť	103

Altruizmus	108
Výchova	111
Ako sa zbaviť detí?	114
Divé neskrotíš	117
Chute a chůtky	123
Osobitá vôňa	126
Pohodlnosť	130
Zlé počasie	134
Bolesť	138
Strach	141
High society	155
Dobré a zlé	157
Keď príde deduško Večerníček	163
Zvieracie veštby	167
Aj zvieratá starnú	173
Cudzie svety	177
Umelé životné prostredie	183
V službách človeka	188
Dorozumievanie	191
Kde sídli duša?	196
Doslov: Krok späť	199
Pod'akovanie	203
Poznámky	205

Predslov

Kohúty, ktoré klamú slepky? Smútiace lane? Kone, čo sa hanbia? Pred niekoľkými rokmi by sa také čosi pokladalo za fantáziu, zidealizované predstavy milovníkov zvierat, ktorí túžia po ešte tesnejšom spojení so svojimi chránencami. Ani ja som nebol výnimkou, lebo zvieratá ma sprevádzajú po celý život. Či to bolo kuriatko u rodičov, čo si ma zvolilo za mamu, alebo kozy v našej horárni, ktoré nám veselým mekotaním spetrovali všedné dni, prípadne lesná zver, ktorú stretávam na každodenných pochôdzkach po revíri: vždy znovu sa v duchu spytujem, čo sa im asi odohráva v hlavách. Naozaj platí, čo donedávna tvrdila veda, že iba my ľudia sme schopní v plnosti prežívať širokú škálu citov? Že by iba ľudia spomedzi všetkých tvorov mali privilégium kráčať po špeciálnej biologickej ceste zaručujúcej vedomý, naplnený život?

Ak by to tak bolo, táto kniha by sa tu mohla skončiť. Ak by totiž človek predstavoval niečo výnimočné v zmysle biologickej výbavy, nemohol by sa porovnávať s inými druhmi. Súciť so zvieratami by nemal zmysel, lebo by sme si ani v náznakoch nevedeli predstaviť, čo sa v nich odohráva. Príroda sa našťastie rozhodla pre úsporný variant. Evolúcia premenila a modifikovala „iba“ to, čo existovalo, podobne ako je to v počítačovom systéme. Tak ako sú

v programe Windows 10 zachované funkcie predošlej verzie, aj v človeku fungujú genetické programy našich prapredkov. To isté platí aj pre všetky biologické druhy, ktorých rodokmeň sa počas miliónov rokov odklonil od tejto línie. Podľa môjho názoru nie sú dva rôzne druhy smútku, bolesti alebo lásky. Tvrdenie, že ošipané cítia rovnako ako my ľudia, je možno trúfalé. No pravdepodobnosť, že zranenie v nich vyvolá menej nepríjemné pocity, sa približuje k nule. Vedci v tejto chvíli možno zvolajú „Pozor!“, vedť to nie je dokázané. Majú pravdu, a zrejme to nikdy ani nebude. Aj to, či vy cítite rovnako ako ja, je len teória. Nik nie je schopný vidieť do iného človeka, nemôže dokázať, či napríklad pichnutie ihly vyvolá u všetkých siedmich miliárd obyvateľov Zeme rovnaký pocit. Ľudia sú však schopní vyjadriť svoje city slovami a výsledok týchto vyjadrení zvyšuje pravdepodobnosť, že v citovej rovine je to u všetkých ľudí podobné.

Napríklad našu sučku Maxi, ktorá v kuchyni spásla plnú misu knedlí a potom sa tvárila ako neviniatko, nemožno pokladať za biologický stroj na žranie, bola to len prefikaná milá šibalka. Čím častejšie a pozornejšie som to sledoval, tým viac údajne výlučne ľudských emócií som objavoval u našich domácich zvierat a ich divých príbuzných v lese. A nie som sám. Čoraz viac výskumníkov dospieva k poznaniu, že mnoho druhov zvierat má veľa spoločných črt s človekom. Ozajstná láska medzi havranmi? Určite existuje. Veveričky, ktoré poznajú mená svojich príbuzných? Aj to je dávno zdokumentované. Kam sa len pozriete, všade je láska, súcit a radosť zo života. Medzičasom vzniklo na túto tému veľa vedeckých prác, spracúvajú však len čiastkové aspekty a často sú napísané tak suchopárne a nezáživne, že neprispievajú k lepšiemu pochopeniu.

Preto by som sa rád stal ich tlmočníkom a preniesol ich napínavé výsledky do bežnej reči, pospájal jednotlivé dieliky do celku a všetko okorenil vlastnými pozorovaniami. Výsledkom je obraz sveta zvierat, vďaka ktorému sa opisované druhy menia z tupých biorobotov, poháňaných fixným genetickým kódom, na verné tvory a milých spoločníkov. A o tom, že je to tak, sa môžete presvedčiť na prechádzke po mojom revíri, pri našich kozách, koňoch a králikoch, ale aj v parkoch a lesoch vo vašom okolí. Prídáte sa ku mne?

Materinská láska až do zrútenia

Bol horúci letný deň roku 1996. Aby sme sa osviežili, dali sme so ženou do záhrady pod tienistý strom bazénik. Sedel som v ňom s oboma deťmi a pochutnávali sme si na kúskoch melóna. Zrazu som kútikom oka zachytil pohyb. Skackalo k nám čosi hrdzavohnedé, zavrže to nakrátko zastalo. „Veverička!“ zvolali nadšene deti. Aj ja som sa potešil, ale vzápätí sa ma zmocnili obavy, lebo veverička sa po niekoľkých skokoch zvalila na zem. Očividne bola chorá a keď prišla ešte bližšie, spozoroval som, že má na krku veľkú hrču. Zvieratko zrejme trpelo a navyše malo nejakú nákazlivú chorobu. Pomaly, ale isto sa približovalo k bazéniku. Už-už som sa chcel dať spolu s deťmi na ústup, ale vtom sa situácia vysvetlila: ukázalo sa, že hrča je mláďa, ktoré sa drží matkinho krku. Tá sa ledva mohla nadýchnuť a v ťaživej horúčave vládala prejsť vždy len niekoľko krokov, až napokon odpadla a lapala po dychu.

Veveričie matky sa obetavo starajú o svoj dorast. Pri nebezpečenstve prenášajú mláďatá do bezpečia, tak ako som to opísal. Pri tom sa poriadne vyčerpajú, lebo v jednom vrhu môže byť až šesť malých, ktoré treba postupne preniesť. Napriek veľkej starostlivosti je pomerne nízka šanca na prežitie – asi osemdesiat percent mláďat sa nedožije prvého roku. Nebezpečné sú pre ne noci: kým cez deň títo ryšaví škriatkovia uniknú väčšine nepriateľov,

smrť ich často zastihne v spánku. V noci sa po korunách stromov zakrádajú kuny lesné a napádajú snívajúce zvieratká. Keď svieti slnko, medzi kmeňmi prelietavajú jastraby a hľadajú chutný obed. Len čo zočia veвериčku, začne sa špirála strachu. A to doslova. Veвериčka sa snaží ujsť pred dravcom a schová sa na opačnej strane kmeňa. Jastrab urobí prudký obrat a prenasleduje obeť. Veвериčka bleskurýchlo uniká okolo kmeňa, vták sa rúti za ňou, a tak sa obe zvieratá naháňajú v prudkej špirále stále dookola. Rýchlejší zvířazí, a častejšie je to malý cicavec.

Zima je však omnoho horšia ako ktorýkoľvek nepriateľ z ríše zvierat. Veвериčky si stavajú nory, ktoré im v studenom ročnom období poskytujú ochranu pred zimou. Sú to guľaté hniezda umiestnené medzi konármi v korune stromu. Zvieratá v nich labkami vyhrabú dva východy, aby unikli pred nepríjemnými nečakanými hosťami. Základnú konštrukciu hniezda tvoria drobné vetvičky, vo vnútri je bytík vyložený mäkkým machom. Ten slúži ako tepelná izolácia a zabezpečuje pohodlie. Pohodlie? Veru, aj zvieratá si zakladajú na komfote. Halúzky, ktoré pri spánku pichajú do chrbta, sú pre veвериčku rovnako nepríjemné ako pre človeka. Mäkký machový matrac umožňuje sladký spánok.

Z okna pracovne pravidelne pozorujem, ako veвериčky vytrhávajú z nášho trávnikára hebký mach a odnášajú ho na strom. Sledujem ešte čosi: keď na jeseň padajú zo stromov žalude a bukvice, zvieratká zbierajú tieto výživné semená a zahrabávajú ich o niekoľko metrov ďalej do zeme. Slúžia im ako zimná rezerva. Veвериčky sa totiž neukladajú na zimný spánok, ale väčšinu dňa len driemu a oddychujú. Telo pritom spotrebuje menej energie, nie je však celkom utlmené ako napríklad u ježa. Veвериčka sa podchvíľou

prebúdza a je hladná. Vtedy svižne zlezie zo stromu a hľadá niektorú zo skrýš potravu. Hľadá a hľadá. V prvej chvíli to vyzerá komicky, keď sledujete, ako sa zvieratko snaží rozpamätať. Chvíľu hrabká tu, chvíľu tam, potom sa posadí, akoby chcela popremýšľať. Je to však ťažké: krajina sa od jesene opticky veľmi zmenila. Stromy a kríky nemajú lístie, tráva uschla a zem je navyše pokrytá snehovou prikrývkou. Ako zúfalá veвериčka pokračuje v hľadaní, pochytí ma lútosť. Príroda totiž teraz kruto triedi a väčšina zábudlivých veвериčiek, najmä z tohtoročného vrhu, sa nedožije jari, lebo zahynie od hladu. Niekedy nachádzam v starých bukových porastoch malé trsy vyklíčených bukov. Pripomínajú motýle na krátkych stopkách a zvyčajne rastú jednotlivo. V trsoch sa vyskytujú len tam, kde ich veвериčka nevyhrabala – často zo zábudlivosti, čo má pre zvieratko spomínané fatálne následky.

Veвериčka je pre mňa aj vynikajúci príklad toho, ako kategorizujeme zvierací svet. S tmavými očkami vyzerá veľmi milo, má hebkú, príjemne červenkastú sršť (sú aj hnedo-čierne varianty) a pre človeka nie je nebezpečná. Zo zabudnutých zásobární žaludov vyklíčia na jar stromčeky, takže dokonca zakladá nové lesy. Slovom, veвериčka je jednoznačne sympatický živočích. Radi zabúdame na jej obľúbenú potravu: mláďatá vtákov. Aj takéto lúpežné výpravy totiž pozorujem z okna horárne. Keď na jar lezie veвериčka po kmeni nahor, v malej kolónii čvíkot hniezdiacich v starých boroviciach pri príjazdovej ceste zavládne rozruch. Pištiac a čipčiac poletujú okolo stromov a snažia sa odohnať votrelca. Veвериčky sú ich úhlavnými nepriateľmi, lebo im z hniezda vyberajú jedno neoperevané mláďa za druhým. Ani dutiny stromov neposkytujú dostatočnú ochranu, lebo veвериčky si štíhlymi labkami

s dlhými ostrými pazúrami vyloví holičatá aj z búľlavých stromov.

Sú teda veвериčky skôr zlé ako dobré? Ani jedno, ani druhé. Rozmar prírody spôsobil, že oslovujú náš ochranný pud a vyvolávajú pozitívne emócie. Nemá to nič dočinenia s dobrom alebo užitočnosťou. Druhú stranu mince, zabíjanie spevavých vtákov, ktoré takisto oblubujeme, tiež nemožno označiť za niečo zlé. Zvieratá sú hladné a musia sa starať aj o svoje mláďatá, ktoré potrebujú materinské mlieko. Keby si veвериčky dopĺňali proteíny požieraním húseníc mlynárika kapustného, boli by sme nadšení. Naša emocionálna bilancia by bola na sto percent pozitívna, lebo tieto škodce šarapatia v zelenine. Ibaže húsenice mlynárika sú takisto mláďatá, v tomto prípade motýľa. A hoci náhodou oblubujú rovnaké rastliny, ktorými sa živí aj človek, zabíjanie motýľích bábätiek rozhodne nie je pre prírodu dobrodením.

Veвериčky ani najmenej nezaujíma naše kategorizovanie. Majú čo robiť, aby v prírode prežili a pritom mali aj zábavu. Ale späť k materinskej láske hrdzavej hopkačky: naozaj také niečo pociťuje? Je schopná takej silnej lásky, že obetuje život pre svoje potomstvo? Nejde iba o nápor hormónov prúdiacich v žilách zvieratka, ktorý vyústi do naprogramovanej starostlivosti? Veda má tendenciu degradovať takéto biologické procesy na automatické mechanizmy. Kým však strčíme veвериčky a iné živočíšne druhy do tohto priveľmi účelného šuplíka, pozrime sa na materinskú lásku u ľudí. Čo sa odohráva v tele matky, keď drží na rukách bábätko? Je materinská láska vrodená? Odpoveď vedcov znie: áno aj nie. Vrodené sú iba predpoklady na to, aby sa táto láska vyvinula. Krátko pred pôrodom sa v tele uvoľňuje hormón oxytocín, ktorý umožňuje vy-

tvoriť silné puto. Zároveň sa uvoľňuje aj veľké množstvo endorfínov, ktoré zmierňujú bolesť a potláčajú strach. Tento hormónový koktail zostáva v krvi aj po pôrode, vďaka čomu sa o bábätko stará úplne uvoľnená a pozitívne naladená matka. Aj pri dojčení sa uvoľňuje oxytocín, čím sa upevňuje puto medzi matkou a dieťaťom. Podobne je to u mnohých zvieracích druhov, napríklad u kôz, ktoré s rodinou chováme v našej horárni (a ktoré tiež produkujú oxytocín). Koza spoznáva svoje mláďa obľizovaním hlienu. Tento proces upevňuje puto, okrem toho matka nežne mekoce, deti jej odpovedajú vysokými tenkými hláskami a tie sa jej vryjú do pamäti.

Beda, ak procedúra s hlienom nefunguje! Kotné zvieratá našej malej čriedy dávame do osobitnej ohrádky, aby sa mohli v pokoji okotiť. Na dverách ohrádky je malý otvor a pri jednom pôrode cezeň preklzlo mimoriadne drobné kozliatko. Kým sme na to prišli, prešiel cenný čas a hlien zatiaľ uschol. Dôsledok: koza napriek všemožným pokúšom kozľa neprijala, nevytvoril sa materinský cit. U človeka to často prebieha podobne: ak v nemocnici nadhlo oddelia dojča od matky, narastá pravdepodobnosť, že sa nevytvorí materinská láska. Nestáva sa to však tak často a nie je to také dramatické ako u kôz, lebo človek sa môže materinskej láske aj naučiť, nie je odkázaný len na hormóny. Inak by neboli možné adopcie, keď si žena osvojí cudzie dieťa aj niekoľko rokov po narodení.

Adopcia je najlepšia možnosť, ako zistiť, či sa materinská láska dá naučiť a či nejde iba o inštinktívny reflex. Kým preskúmame túto otázku, chcel by som povedať pár slov o kvalite inštinktov.

Sú inštinkty podradné pocity?

Často počúvam, že nemá zmysel porovnávať zvieracie pocity s ľudskými, lebo zvieratá konajú a cítia iba inštinktívne, zatiaľ čo u ľudí ide o vedomé procesy. Skôr ako sa budeme venovať otázke, či je inštinktívne konanie niečo podradné, objasníme si, čo sú vlastne inštinkty. Veda pod tento pojem zahŕňa činnosti, ktoré prebiehajú nevedome, teda nepodliehajú myšlienkovým procesom. Môžu byť geneticky podmienené alebo naučené; ich spoločným menovateľom je, že rýchlo zanikajú, lebo obchádzajú kognitívne procesy v mozgu. Telesné reakcie často vyvolávajú uvoľňovanie určitých hormónov (napríklad pri hneve). Sú teda zvieratá len automaticky riadené bioroboty? Skôr ako vyjadríme predčasný záver, mali by sme sa pozrieť na svoj vlastný druh. Aj u človeka môžeme často pozorovať inštinktívne konanie. Spomeňte si na horúcu platňu sporáka. Keď na ňu nedopatrením položíte ruku, bleskurýchlo ju zasa odtiahnete. V tomto prípade nejde o vedomú úvahu v zmysle: „Podozrivo tu smrdí grilované mäso a zrazu ma strašne bolí ruka. Mal by som ju radšej odtiahnuť.“ Nie, všetko sa deje automaticky a bez vedomého rozhodovania. Teda aj človek má inštinkty; otázka je, do akej miery ovplyvňujú náš každodenný život.

Aby sme vniesli trochu svetla do tmy, mali by sme sa zaoberať najnovšími výskumami mozgu. Ústav Maxa

Plancka v Lipsku vydal v roku 2008 štúdiu s prekvapivými výsledkami. Vedci pomocou magnetickej rezonancie, ktorá zobrazuje mozgovú činnosť na počítači, pozorovali pokusné osoby pri rozhodovacom procese (pri stlačení gombíka ľavou alebo pravou rukou). Na základe mozgovej aktivity sa dal určiť výsledok už o sedem sekúnd skôr, ako sa testovaný kandidát vedome rozhodol. Proces sa teda začal ešte predtým, ako pokusná osoba začala uvažovať, čo urobí. Podnetom úkonu nebolo vedomie, ale podvedomie. Vedomie iba poskytlo o niekoľko sekúnd neskôr vysvetlenie.

Pretože výskum takýchto procesov je len v počiatočnom štádiu, nedá sa zatiaľ povedať, koľko percent rozhodnutí a akých funguje práve takto, a či sa aj proti procesom určeným podvedomím môžeme brániť. V každom prípade je zarážajúce, že takzvaná slobodná vôľa značne pokrivkáva za realitou. Poskytuje vlastne iba ospravedlnenie pre naše ľahko zraniteľné ego, ktoré sa, takto potvrdené, kedykoľvek cíti ako neobmedzený pán situácie.¹

V mnohých prípadoch teda vládne opozícia, naše podvedomie. Napokon, nezáleží na tom, čo všetko vedome určuje náš rozum, lebo pravdepodobne prekvapivo vysoký podiel inštinktívnych reakcií poukazuje len na to, že prežívanie inštinktívne vyvolaného strachu a smútku, radosť a šťastia nie je nijako skalené, tieto pocity iba nie sú vzbudené aktívne. Ich intenzita sa tým nezmenší. V súčasnosti je už nespochybniteľné, že emócie sú jazykom podvedomia, ktoré nám v každodennom živote pomáha, aby sme sa neutopili v záplave informácií. Bolesť v ruke na horúcom sporáku spôsobí, že ju ihneď odtiahneme. Pocit šťastia posilňuje pozitívne konanie, strach vám zabráni, aby ste sa rozumom rozhodli pre niečo nebezpečné. Len